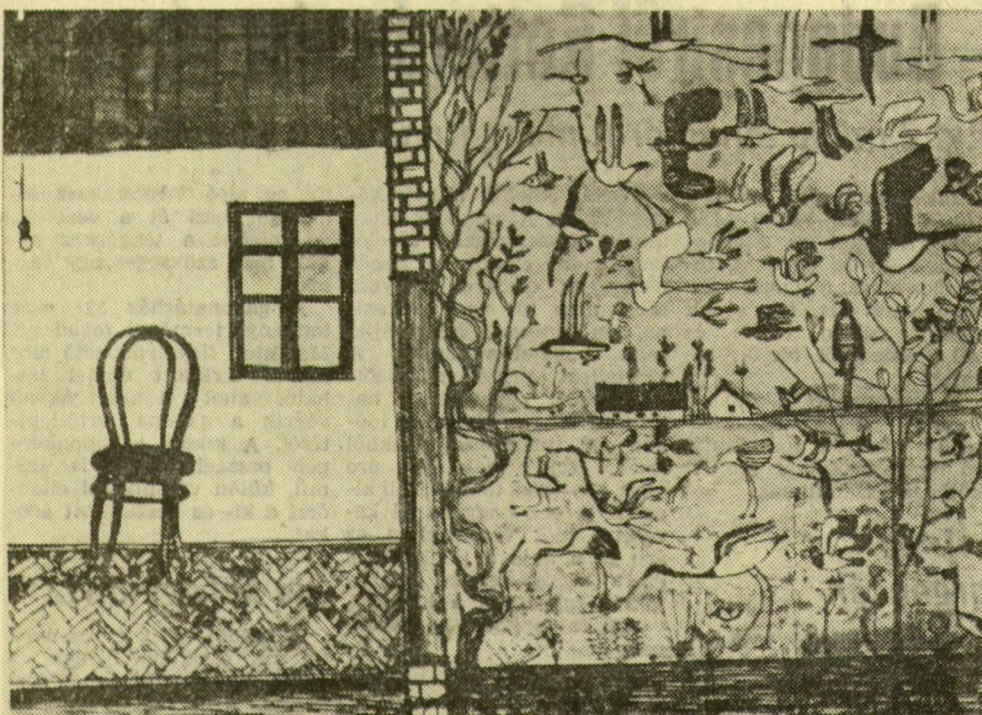

KOVÁTS SÁNDOR

KIVÜL-BELÜL

Gyertyán Ervin:

József Attila

„A lírikus vallomása: a vers. Önarcképe: az életmű. Az életnek az értelmező, megvilágító és így a műélvezést kiegészítő szerepe a lírai költőnél korlátozottabb szerepet kap.” E Gyertyán Ervin megfogalmazta igazság lebilincselő és alig felülmúlható erővel rajzolódik ki József Attila költészetéből: a mindig megrendítően őszinte és nagy önvallomások e káprázatos együtteséből. Így a Szépirodalmi Kiadó Arcok és vallomások sorozatában megjelent dokumentumgyűjtemény — Gyertyán Ervin összeállítása — „mindössze segédkönyv és kiegészítő olvasmány kíván lenni a költő verseinek olvasásához”.

Sajátos — és mennyire törvényszerű — jelenségre figyel fel Gyertyán: míg József Attila életének első 25 évét gazdag prózai vallomás anyag, levél jelzi, addig az utolsó 6–8 esztendőből fennmaradtak mennyiségileg (és többnyire az önvallomás mélységét tekintve is) csökkentebb jelentőségűek. A költővé érés korszakában a versekben az elődök és példaképek nyomasztó hatása alól az egyéniség nehezen és ritkábban törhet fel, csak a levelekben jelentkezhet tisztán és felszabadultan; az érett korban — Gyertyán szavaival — „a költészet már teljesen elszívja és felszívja magába a költő egész szubjektív világát, s nem hagy teret a prózai jellegű vallomásoknak”.

Az első három fejezet vázát a költő 1937-ben írt híres önéletrajza, a *Curriculum vitae* adja. A gyermekkorról közölt dokumentumok közül talán a *Miért írok verset?* című tanulmánytörödre érdemes leginkább felfigyelni. A makói évekről szóló részt az önéletrajz és a költő levelei alkotják. Gyertyán — akár annak idején Szabolcsi Miklós *Fiatal életek indulója* című könyvéről szólva Bori Imre — nyomatékosan felhívja a figyelmet arra az ellentmondásos helyzetre, mely József Jolán és Makai Odón házasságkötése után előállt; anyagilag gondoskodtak a fiatal József Attiláról, aki mindezt egy másfajta megalázottsággal fizet: titkolnia kell származását, sőt testvéri kapcsolatát is.

A lehetőségekhez képest aránylag bő és jól összeállított anyag szól a költő szegedi kapcsolatairól: Juhász Gyula első biztató levele és a *Szépség koldusa* elé írt lelkes hangú, fölfedező bevezetője, Németh Andor bevezetése a *Lázadó Krisztus* sajtópöréről, Kosutány Ignác híradó cikke a szegedi Friss Újságból, az első szegedi egyetemi élményekről beszámoló néhány levél majd a tragikus kereszttárást, melynek szükségszerűen kellett a szárszói vasúti sínek között végződnie.

Nem mehetünk el szó nélkül néhány következtelés, pontatlanság mellett. Ha szó esik a makói évek biográfiájával foglalkozó irodalomról, akkor Galamb Odón, Sajtos Gyula és Szabolcsi Miklós könyve mellett feltétlenül meg kell említeni Péter Lászlóét is, az *Esperisi János* című és a *József Attila Makón c. tanulmányt*. „József Attila életének ezt a szakaszát — írja Gyertyán a szegedi, bécsi, párizsi évekről — mind ez ideig a módszeres és rendszerező életrajzi és irodalomtörténeti feldolgozás hiánya jellemzi.” Valójában a szegedi korszak — legalábbis életrajzilag — Péter László *József Attila Szegeden* című tanulmánya nyomán teljesen feltártnak tekinthető, akár a bécsi intermezzó Bokor László kutatásai révén.

VARGA IMRE

Az ember lova meg gyereke

Reggeli előtt felhajtottak egy pohár szilvát, s füstölni kimentek a ház elé. A majorban zsenyegett már az élet: motor dohogott, szarvasmarha bögés bándokodott, a rágatósokú kenetlen húzója hátriszketten nyikorgott, az aprójószágok bábeli piac zsvatolását idézték, s az egész fölött elvillámlott egy hosszas, ingerült csöddörnyerítés.

— N-na, nem kívánczol még mindig bejebb a faluba? — kérdezte az első füst után a veresbarna bőrű, tömzsi Szerencsi Pál a házigazdától, hogy másik irányból kanyarodjék célja irányába: a híres, Kilátó majorbeli, ritkán adagolt gidrán ménnel való családfe-nemesítés fiksálására. — Mert én, hallod-e, világeletemben úgy voltam, más a család, megint más a ló. Az egyik bent a faluban, a másik kint a tanyán. Sose kevertem össze a kettőt.

— Akkor, komám, te inkább kint élted le életed a pusztán, mint bent Csekén, az asszonnyal — mosolygott fanyarmód a házigazda, Pészász Ferenc. — Csak azt nem foghatom fel józan fejjel, hogy erősödhetél meg ennyire, amikor én a házikonyha mellett is ilyen zsoké maradtam, ni...

A kérdésre nem születhetett magyarázata, helyette a fűgén penderedő, dundi Pészászné invitálta őket reggelire, amiből hosszas tárgyalás kerekedett, megittak egy üveg savanykás bort is szódával, melegben az legegészségesebb, aztán megszületett az egyezés. Pészász ezek után sietett az istállóhoz, a vendég meg a major másik végére, a tehénistállóhoz. Tegnap délután ugyanis odakötötte volt be a két szürkét. Ott

HOGYAN LETT ÍRÓ

Karikás Frigyes?

Ha élne, most 75 esztendő lenne. Mivel pedig azzal büszkélkedhetem, hogy egy amolyan ebéd utáni vidám ugratással én bírtam rá Karikás Frigyes, a mi szeretett Frici barátunkat arra, hogy írjon. Hadd írjon meg, miként lett író ez a csodálatos, nagy ember.

1920-at irtunk. Néhány, a tomboló, véres, magyarországi fehérterror elől menekült hírneves magyar kommunista az autonóm Kárpátalja fővárosában, Ungvárról verődött össze, ahol jómagam akkor az Ungvári Közlöny című napilap segédszerkesztője voltam. A többi nagynevű kommunista között ott élt akkor Seidl Erdő, Mondok Iván és mások, akiknek nevére 46 esztendő múltán már nem emlékszem.

Együtt ebédeltünk egy Urainé nevű asszonnyal, egy pincér feleségével, aki azt a bizonyos „jó házikosztot” adta. Urai, a pincér, szimpatizáns volt, nem engedte nyereszkedni a feleségét ezeken a híres kommunistákon.

— Csak annyi legyen a kereset, hogy mi velük eszünk — mondotta, amit kétféleképpen kellett érteni, úgy, hogy az ő kását is „kijött”, meg az volt a fő „kereset”, hogy egy asztalnál ülhetek ezekkel a már akkor is nagynevű kommunistákkal. A kását remek volt, még a helyi keszeg párttitkár, dr. Gáti Józsa is kezdett nekigömbölyödni egy kicsit.

Az ebédnél nemcsak politikai vita folyt, hanem — csaknem mindig az aranyos kedélyű Karikás Frici kezdeményezésére — a jókedvű, diákos ugratások egész sorozata is. Karikás pompás férfipéldány volt. Zömök, vállas, fekete hajú, ragyogó kék szemű, gyors mozgású, szépszávu, melegszívű, vidám humorú ember volt, hatalmas testi ereje hatalmas szellemi képességekkel párosult. Csengő kacaja felhangzott egy-egy sikerült improvizált ugratása után, nyílt, őszinte, vakmerően bátor, tisztalelkű, egyenes, igaz ember volt, mindnyáján nagyon szerettük. Ha vígjátban ellentmondott neki valaki abban, aminek igazáról ő vitathatatlanul meg volt győződve, akkor egész lényé viharejévé vált, megdörögött a hangja, abban a máskor oly nyugodt-derűs, kék szem-párban veszedelmes, zöld villámok cikáztak, a klasszikus szépségű fiatal férfarc félelmetessé vált.

A jó ebéd után Frici elnyújtózott a kopott bőrdíványon, Urainé himzett párnácskát rakott a feje alá, s gyönyörködve nézte „a világ legszebb kommunistáját”, ahogyan ő Karikás nevezte.

Közöttünk, asztaltársak között, eközben a tehetségről, tehetséges emberekről folyt

a szó. Karikás, már felig szunnyadozva, valami olyasmit motyogott, hogy az, aki valamiben tehetséges, mindenben tehetséges. A muzsikát kivéve, amihez fül, abszolút hallás kell. E kijelentése után már befelé fordult, egy kis ebéd utáni szunyókálásra, amikor én, az ifjú firkonc, kissé kihívóan vetettem oda neki:

— Nana! Hogy mindenben? Te például, Fricikém, tehetséges kommunista harcos, politikus, stratégia, előadó, vitázó vagy. De tudnál te például írni? Ugye, hogy nem? Tudnál te olyan novellát írni, mint én?

Karikás felugrott a díványról. Már egészen ébren, „harcrakész” volt.

— Igenis tudnék! Még nem próbáltam írni, de biztos, hogy tudnék, ha akarnék.

— Hát akarj.

— Hun egy planbász! Adj papírost, Józsa! Menyi ideig tart nálad, míg egy novellát megírsz, Feri?

— Két óra alatt megírom.

— Nahát akkor nekem egy óra alatt kell megírom egyet.

Karikás a ceruzával, papírral bevonult Uraiék másik, „tisztá” szobájába. És nem is egészen egy óra múlva kijött a kész novellával. Ennek már 46 esztendeje, de most is páras lesz a szemem, ha annak a pompás novellának meséjére gondolok. Már nem tudom, mi volt a címe, csak arra emlékszem, hogy Karikásnak, az egykori lakatosinak egy szörnyű élményéről szólt: inastársával egy vándorcirkusz lyukas ponyváján kukucsáltak be, mert nem volt pénzük a belépődíjra, de mégcsak egy fillérjük sem volt. Felváltva álltak egymás vállára, hogy az „Obermann” (amint a cirkuszi akrobatárgó) szemből elérhesse a lyukat. A kis cimborája következt a kukucsálásban, felállott Karikás vállára, s nézte az előadást. De belülről a komédiás észrevette azt a kandikáló szemet, és egy ostonnal kicsapta, megvakította a kisfiút.

— Tessék, Ferkó öcsém. Van ez olyan novella, mint bármék, amit te írsz.

Legépelem a novellát, beküldtük egy budapesti hetilapnak, arra már nem emlékszem, hogy melyiknek, talán az Erdékes Újságnak. A következő számban megjelent, ha jól emlékszem, valami díjat is nyert.

Karikás Frigyes, ez a szó igaz értelmében nemes ember, akít hogy barátomnak nevezhettem, azt hányatott életem egyik legszebb ajándékának érzem. Fiatalon halt meg. De az én öreg szívemben is él.

GYÖRGY FERENC

LÓDI FERENC

DIVAT-VADAK

Hosszú, kegyetlen történelmi korszak szaladt el, míg az ember-ös felállt. A tükörben önarcképet borzadt s kövel dobálta, véres testre várt...

Tűzet szórt aztán tiszta, vadvizekre, hogy béküléssel győzzön istenén, s időt nyerjen, hogy rejteken kilesse, vizek hátán, hol megpihen a fény.

Míg járt utána, verte nap és zápor s a víztükörben loboncos haját oldalt septe széles homlokáról.

A nyílt tekintet akkor fogta át ember-képét, mit most divat-vadak lógó sörénnyel elcsúfítanak.

áll használatonkívül egy kisebb istálló-rész, külön bejáratú, pontosan a két lónak szabták, a hintó is elfért az eperfa alatt. Pészász hallani sem akarta, hogy este hazahajtsan, ő meg ráhagyta: a csekei Ezüstkalász téves bizonyosan megvárja, Tóth Péter, az elnök is vidámban dörzsöli össze a markát, ha az egyezés hírért hallja.

Szerencsi akkor kezdett ugyancsak szentségelni, amikor a fa alatt nem lelta a hintót. Hát még amikor benyargalt a vendégistállóba: se ló, se szerszám, se a pokrócok! A jebezeusát! Ki mer véle így tréfálkozni? Nyújtott léptekkel lödült a tehénistállóba, ajkán a fohászokdás profánabb igével, amikor végre az egyik tehénész vélekedni kezdett: igen, igen, reggel felé láttam én elhajítani egy embert, úgy van, trappban, a fene se gondolta, hallja, hogy nem a szomszéd... Aztán azt is igazolták a többiek: valóban aludt itt egy ember az éjjel, napszállat után karikázott ide, biciklivel, és éjszakára beengedték. Ha van fedél, mit aludjon az utas isten ege alatt, nem igaz, szomszéd?! Ha csak az nem... Tényleg, ott unatkozott a kerékpár mindjárt a bejárat mellett, a setétben. No, ki a napvilágra. A névtábla pedig ezt mondta: Kis János, Madaras, Tyukodi utca 13.

— Az isten nyúzzon meg neved napján, te címeres országbitangja, te! — tehetetlen dühében Szerencsi, mert teljesen tisztában volt vele, mennyit ront a lovakon a nyomozás ideje, amíg visszakeverednek. — Hogy volt bő a képeden elkötni, te, az Ezüstkalász két okleveles lovát?! Amikor becsesebb értéket képeznek azok, mint a te egész pereputtyod, t-te, gazemeber! Ne félj, csak kerülj ide, azt a betyár lelkedet kímán-gorlom belőled...

A tehénész kilökte a nyomat egy irányba. Valóban arra vezetett a karmok. Feldobta hát tömzsi testét a keshedt kerékpárra, s veszettül hajtani kezdett.

Kerek óráit eltöltött már az ülésen, kiizzadta azt a savanykás bort is, amit früstök után beszívtak volt Pészászzal, amikor a pusztaság kö-

zépén, nem is messzire az úttól, egy méneskútnál felismerte hintáját. A két szürke a vályú mellett, kisebb kazalnyi széna göngyölegből falatozott. Hamar oda kanyarodott a kerékpárral, és mit sem törődve azzal, vajon ki heveredett le a széna másik oldalára, messziről rá kezdte a litániát.

— Az apád, aki csoszák volt... Hogy merészelted ezt a két híres lovat meg a hintót elcsaklizni, te Rinaldó Rinaldini?! Mit gondolsz, ki vagy te, mi vagy te, hogy csak úgy?!

Létra hosszú, huszonöt év körüli fiatalember tápaszkodott fel, s kezében úgy pergette az ostort, akár a repülő a propellerét.

— Ááá, a tatus... Van szerencsém, apuskám! De felvagták a nyelvet! — szólt rá igen derűsen a kerékpárosra, és előre mosolygott, milyen egykettőre leszedül mindjárt Szerencsi Pál a nyamvadt kerékpárról. Mert bizony hirtelen forogni kezdett a tömzsi lónemesítő alatt a föld, amint megismerte a lökötőt. De az indulat vitte, s amint a kerékpár kidőlt alóla, gyalog folytatta a megközelítést.

— Az apádnak azt a csöze mindenit... Hááát mit keresel te itt? Mért nem esz a fene Fehérváron?

— Mindig szerettem a változatosságot, tatus — felelte jámbor hangon a fiatalember, de erősen kedvét lelte továbbra is az ostorpörgésben. — Hanem inkább... maga hogy keveredik ide?

— A lovak, te átkozott! A hintó! Megint lopásra adtad a fejed, te átka az életemnek?! Ezért neveltünk fel kinkeservezen, t-te?

— Csak ne hadonásson, papa kérem. Nem való az a maga korában. Csituljon le, tatuskám. Még megárt. Egyáltalán, apus, minék annyira buzgulodni? En is, lássa csak, már meguntam a deszkákat számolgatni. Gondoltam, hazanézek már egy kicsit. Ugyis rég jártam már Csekén, meglátogatam. Hanem azért... azt nem álmodtam volna, hogy pontosan a tatus szent lovaival futok majd be a nemes Cseke községébe. Ez jó! Micsoda buli lesz, hallja, apus!